

provociranje mrtvih

(napomene o nastanku jedne scene
iz *hazarskog rečnika*)

jovan delić

» — Ne dozivaj mrtve! — upozori ga
tada Kalina — ne dozivaj ih, doći će!»

(*Hazarski rečnik*, s. 37)

Avram Branković, jedan od najznačajnijih likova *Hazarskog rečnika* i hrišćanski istraživač hazarskog pitanja u 17. stoljeću, imao je jednog neobičnog posinka, Petkutina, pored svoja dva rođena sina. Petkutin nije Avramovo usvojče, već djelo njegovih ruku: Branković ga je načinio od blata, a duša mu je udahnuta pri čitanju četrdesetog psalma.

Kir Avram je svog posinka obdario i bolešću »da bi bio što više nalik živim bićima, jer su bolesti živim bićima neka vrsta očiju. Branković se, međutim, potrudio da Petkutinova bolest bude što bezazlenija i obdario ga je cvetnom groznicom, onom što se javlja s proleća, kada usklasaју trave i cvetovi zaseju vetar i vodu prahom.«

Oženivši se s Kalinom, Petkutin je krenuo na uobičajeni prolječni izlet i stigao u razrušeni rimski teatar. Tu je spremio jelo i ručao zajedno sa svojom nevjestom. Njihovo žvakanje se u teatru umnožavalo i čulo se kao da na svakom sjedištu žvaće po jedan mrtvi Rimljanin.

Kada je htio da, poslije završenog jela, vrati nož u korice, dunuo je vjetar, donio cvjetni prah, od koga je Petkutin kinuo i neoprezno posjekao ruku. Isprovocirani mirisom krvi, mrtvi su ustali i rastrgli Kalinu, dok se Petkutin branio mačem.

Izbezumljen od straha i tuge, Petkutin je danima tumarao po rimskoj sceni, tražeći izlaz. Prišao mu je prazan Kalinin ogrtač i oslovio ga Kalininim glasom. Petkutin je izvadio nož, prinio ga mjestu gdje je pretpostavljao da se nalaze Kalinine usne spremne na poljubac i sam se posjekao, a Kalinin duh ga je rastrgao, bacajući kosti u gledalište, odakle su navirali ostali mrtvi.

Priča o Petkutinovoј bolesti i smrti je preuđešena i za potrebe romana prilagođena ranija Pavićeva priča *Cvetna groznica* (*Gvozđena zavesa*, Matica srpska, Novi Sad, 1972). *Cvetna groznica* je ispričana u prvom licu; pripovjedač je u njoj koncipiran kao pisac, kao onaj ko priču piše i ko je istovremeno pogodan ovom proljećnom bolešću, »po 34. put za 43 godine života«. Negdje toliko je i sam autor *Gvozđene zavesa* morao biti star u vrijeme pisanja ove priče i, po svoј prilici, isto toliko puta patio od cvjetne groznice. Ova Pavićeva priča ima nesumnjivo autobiografskih elemenata.

U *Cvetnoj groznici* pisac-pripovjedač kreće sam u proljeće 1973. prema Egejskom moru, kako bi se spasao od svoje dosadne bolesti. Predveće se zaustavio u Stubima, prošao do malog rimskog amfiteatra, kako bi tu — zaštićen od sunca i cvjetnog praha — odmorio i na miru večerao.

Pisac-pripovjedač i junak pripovijetke *Cvetna groznica* imao je isto osjećanje kao i Petkutin: da su i gledaoci — sto dveste već dva milenijuma mrtvih Rimljana — jeli zajedno s njim »ili bar požudno mljackali pri svakom novom zalogaju«. Naročito ih je privlačio miris krvavice. Zbog toga je junak pripovijetke posebno pazio da se ne poreže sijekuću hranu, »jer sam imao osećaj da bi ih miris žive krvi mogao izvesti iz ravnoteže i oni bi sa galerije mogli kidisati na mene i rastrgnuti me gonjeni svojom dvehiljadugodišnjom žedi«.

Gašenje vatre se doživljava kao signal za upozorenje iz gledališta: zacvrčala je vatra zalivena vinom, a »to je bilo prapraćeno na galeriji jednim prigušenim: Psst!«

Glas iz galerije se pokazuje kao nagoveštaj nesreće: dunuo je vjetar, nanio cvjetnog praha, od koga je junak kinuo i posjekao se:

»Krv je pala na topao kamen i zamirisala...«

Ako sam dobro shvatio i upamtio šta se potom dogodilo, nije mi jasno ko sada piše ove redove«.

Epilog (i poenta) priče može se razumjeti kao svojevrsna romantična ironija. Miris krvi je uvijek teška provokacija žednih duhova, makar to bili i već dvije hiljade godina mrtvi Rimljani. Provokacija mrtvih donosi nesreću, smrt, ali pripovjedač-pisac ipak piše priču. Čudeći se kako je to moguće i ko priču zapravo piše. Situacija je ironično ambivalentna.

Logika romana zahtijevala je izmjene. Petkutin nije pisac i o njegovoj sudbini saznajemo posredstvom pripovjedača koji priča u trećem licu. Događaj je smješten u 17. stoljeće i predstavljen kao vrhunac umijeća Avrama Brankovića: njegov posinak mu je poslužio za opit, i to opit koji je u potpunosti uspio, pošto je Petkutin — koji nije rođen od oca ni majke — prevario i žive i mrtve, položio ispit i kao ljubavnik i kao samrtnik.

Petkutin nije sâm u ruiniranom i zapuštenom rimskom amfiteatru, već s Kalinom, svojom nevjestom. Petkutina ne rastržu mrtvi Rimljani već Kalinu, a Kalinin duh komada svog ljubavnika. Tema ljubavi je združena sa temom smrti i krvi, s temom buđenja i provociranja mrtvaca.

Buđenje i provociranje mrtvih je prastara tema i istovremeno prastari postupak ofantastičenja svijeta: tradicija vjerovanja, mitova i priča o zagrobnom životu, o duhovima, o grobijanskim zbivanjima, o vampirima i vukodlacima — nepregledna je i univerzalna, poznata svim narodima i civilizacijama. U toj tradiciji svježa krv ima takođe povlašćeno mjesto: ona je hrana i glavna preokupacija duhova, pa i vampira i vukodlaka u našoj folklornoj tradiciji. Onaj koga su rastrgli i umorili duhovi i sâm postaje krvoločan i agresivan duh; vampirska žrtva postaje vampir koji traži, po pravilu, žrtve među svojim najbližima, a naročito među ljubavnicima. Vampirski poljubac je smrtonosan i demonski: pretvara obljubljenog u žrtvu i novog vampira. Pavićeva vještina je što je jednom tradicionalnom postupku i motivu dao modernu, novu, uvjerljivu i funkcionalnu individualizaciju.

Cvetna groznica je, nesumnjivo, prethodnica epizode o Petkutinovoј smrti. No priča je prerađena i obogaćena, stavljena u nov kontekst i postala dio novog djela.

Zanimljivo je, mada za književnu kritiku ne naročito relevantno pitanje, zašto pisac baš Petkutinu, posinku Avrama Brankovića i junaku koji nije ni rođen ni umro prirodnom putem, podario neke autobiografske crte, među kojima i sopstvenu bolest i priču o njoj. Petkutin je, očevitno, jedan od Paviću bližih i dražih junaka. Na taj način je Pavić, prikriveno, potvrdio svoje duhovno srođstvo s Avramom Brankovićem, sedamnaestovjekovnim maštarom, čudakom, piscem, diplomatom i vojskovođom. Veza s »baroknim slojem« *Hazarskog rečnika* istovremeno je i potvrda Pavićeve lične neraskidive veze s barokom; barok je, s Avramom i Đorđem Brankovićem, neka vrsta duhovne »cvetne groznice« Milorada Pavića.